

ย ย ภูเก็ตยุครัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๒ : ประสิทธิ ชินการณ

ย (จด.2321)

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมโอรสาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งได้สำเร็จราชการในตำแหน่งพระมหาอุปราชอยู่แล้ว ก็ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยสิริราชสมบัติในกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในวันถัดมา

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกได้เริ่มขึ้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๑๕๑ (พ.ศ.๒๓๕๒) ติดตามด้วยกิจการต่าง ๆ อันเนื่องต่อพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นต้นว่า พระราชพิธีอุปราชาภิเษก, การแต่งตั้งพระสมณศักดิ์ทางพระพุทธศาสนา, การสถาปนาพระเกียรติยศเจ้านายในพระราชวงศ์, การแต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่, ทั้งหลายเหล่านี้กว่าจะเสร็จสิ้นลงก็ถึงเดือน ๑๑ ปีเดียวกัน

ฝ่ายพระเจ้าประดุรงแห่งพม่า ได้เตรียมกองทัพเพื่อจะยกมาทำสงครามกับไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๕๑ แต่ต้องเลิกล้มความตั้งใจเนื่องจากการเกณฑ์ผู้คนจากกองทัพไปด้วยความขัดข้องระส่ำระสาย ไม่อาจจะรวบรวมกำลังทัพให้ครบถ้วนตามความประสงค์ได้ จึงให้ยับยั้งการเคลื่อนกองทัพมายังเมืองไทยไว้ก่อน แต่จะตั้งวันแม่ทัพผู้เตรียมทัพและเสบียงอาหารไว้ได้จำนวนหนึ่งแล้ว ขอนำทัพมาตีเมืองชุมพร, เมืองตะกั่วป่า, เมืองตะกั่วทุ่ง และเกาะกลาง กวาดต้อนครอบครัวชาวทมิฬสินมาไว้ที่เมืองทวนที่ไคลงไป พระเจ้าประดุรงก็ทรงอนุญาต อะเตงวันจึงยกกองทัพมาตั้งอยู่ที่เมืองทวาย กะเกณฑ์ให้ต่อเรือรบใหญ่น้อยเป็นอันมาก

ย

ครั้น ถึงเดือน ๑๑ ปีมะเส็ง เอกศก พ.ศ.๒๓๕๒ อะเตงวันจึงให้แย้มของเป็นนายทัพคุมพล ๔,๐๐๐ คน ลงเรือรบมาตีเกาะกลาง (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ๔ ฉบับหอสมุด พิมพ์ที่คลังวิทยา, พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๓๙๗)

คำให้การของเชลยพม่าที่ไทยจับได้ในศึกครั้งนั้น ชื่อ งะชาตะนะอง หรือ เจยะดุเรียงกะยอ ให้ปากคำว่า

โ ณ วันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเส็งเอกศก (ศักราช ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒) อะเตงวันเกณฑ์ให้เจ้าเมืองทวายเป็นแม่ทัพ อ้ายเจยะดุเรียงกะยอ เป็นปีกขวา สิงคะดุเรียงเจ้าเมืองมะริดเป็นปีกซ้าย คุมกองทัพ อะเตงวัน ๖,๐๐๐ คน เจ้าเมืองทวาย ๓,๐๐๐ คน เจ้าเมืองมะริด ๑,๐๐๐ คน รวม ๑๐,๐๐๐ คน ปืนหลัก ๒๐๐ ปืนคาบศิลา ๓,๕๐๐ ปืนหน้าเรือกระสุน ๓ นิ้ว ๒๐ ให้พลยาวของทวาย กับขมยตเลทวายเป็นยกบัตรทัพ ดินดำเสมอบอก ๓๐๐ นิด เข้ากัน ๓,๗๒๐ บอก ข้าวสารคนละ ๓ สัด เรือ ๒๓๐ ลำ ไหยกไปตีเมืองกลาง กองทัพยกลงไปพร้อมมูลกันอยู่ เรือหาหลบหลีกหนีหายแลเรือแตกไม่ ครั้นไปถึงเมืองตะกั่วป่า อ้ายเจยะดุเรียงกะยอ เป็นปีกขวาคูมคน ๓ ทัพยกเข้าตีเมืองตะกั่วป่า ชาวเมืองหาสู้รบไม่ แดกหนีไป ได้ปืนหลัก กระสุน ๓ นิ้ว ๑๓ กระสุน ๔ นิ้ว ๒ ปืนคาบศิลา ๙ รวม ๒๔ กระบอก ข้าวเปลือกประมาณ ๒ พันสัด ขนใส่เรือ จับได้หญิงแก่ ๒ คนครั้งรุ่งขึ้น สิงคะดุเรียงปีกซ้าย คน ๕ พัน เข้าตีบ้านนาเตย ๆ หาสู้รบไม่ หนีไป ได้ปืนหลัก กระสุน ๓ นิ้ว ๒๐ กระสุน ๔ นิ้ว ๕ ปืนคาบศิลา ๑๓ รวม ๓๘ บอก ข้าวเปลือกประมาณ ๓,๐๐๐ สัด จึงบอกหนังสือไปถึง งะอู แม่ทัพ ๆ ยกมาตั้งอยู่หน้าเตย คน ๓ พัน อ้ายเจยะดุเรียงกะยอ คน ๓,๐๐๐ ยกไปทางเรือกองหนึ่ง เกณฑ์ให้อ้ายสิงคะดุเรียง คน ๓,๐๐๐ ยกไปทางบกกองหนึ่ง ให้อยู่รักษาเรือ ๑,๐๐๐ คนกำหนดกองที่พบกัน ณ ปากพระ แล้วกองอ้ายเจยะดุเรียงกะยอ ยกข้ามไปตั้งบ้านสาคุ พบกองตระเวนไทยได้รบสู้กันครู่หนึ่งไทยถอยไป ตามไปถึงบ้านตะเคียน ไทยถอยไปเข้าค่ายเมืองกลาง กองทัพพม่าตั้งอยู่บ้านตะเคียน ๗ วัน สิงคะดุเรียงให้กองทัพหนุนมาอีก พันหนึ่ง จึงเข้าไปตั้งค่ายล้อมเมืองกลาง ๑๕ ค่ายได้สามด้าน ๆ ได้ตั้งอยู่ยังไม่รอบ

เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศก ศักราช ๑๑๗๑ (พ.ศ. ๒๓๕๒) เหลากกลางคืนเข้าตีค่ายเมืองกลาง ไพร่ถูกปืนใหญ่ตายประมาณ ๕๐๐ เศษ ป่วยเจ็บเป็นอันมาก ถอยเข้าค่ายมีหนังสือแม่ทัพพม่าให้ปลัดซ้ายจำเอาอ้ายเจยะดุเรียงกะยอลงไปทำเรือ อ้ายเจยะดุเรียงกะยอรับอาสาว่าจะตีเอาเมืองกลางให้จงได้ แม่ทัพถอยดปล่อยกลับมา แล้วมีหนังสือปลัดซ้ายมาว่างะอูแม่ทัพป่วยตายแล้ว ให้เลิกทัพถอยกลับมาตั้งอยู่ ณ ปากจัน ประมาณเดือนเศษ อะเตงวันให้งะชานเป็นแม่ทัพลงมาให้มาอ้ายเจยะดุเรียงกะยอปลัดขวา อ้ายสิงคะดุเรียงปลัดซ้าย เสียให้ตั้งแยกตะกั่วเป็นปลัดขวา แยกสระจ่อเป็นปลัดซ้าย นายทัพนายกองทั้งปวงพร้อมกันปรึกษาวา จะขอรับประกันตัวไว้ให้เป็นกองหน้าไปตีเอาเมืองกลางให้จงได้ ถ้ามิได้จึงให้ฆ่าเสีย งะชานแม่ทัพจึงดื้อไม่ให้ฆ่า ไหยกไปตีเมืองกลาง อะเตงวันมีหนังสือลงมาถึงงะชานแม่ทัพว่าให้ดูเรียงฆาละกะยอคุมคน ๘ พัน ยกเข้าไปเมืองชุมพรแล้ว กองทัพพม่าป่วยเจ็บล้มตายหนีหายเสียเป็นอันมาก คงได้คนไปล้อมเมืองกลาง ๖ พัน ตั้งล้อมอยู่ ๒๐ วัน ดูเรียงฆาละกะยอยกกองทัพมาอีก ๕ พันเข้าตีเมืองกลางพร้อมกัน เมืองกลางแตก ได้ปืนใหญ่กระสุน ๓-๔ นิ้ว ๘๔ กระบอก ปืนหลัก ๒๑ ปืนคาบศิลา ๕๐ รวม ๑๕๕ กระบอก ครอบครัว ๓๐๐ เศษ ดีบุก ๓ พันปิก ส่งปืนใหญ่น้อยครอบครัวไป ณ เมืองทวาย อะเตงวันให้อ้ายโมและอ้ายยักกุลมาฟังราชการ ณ เมืองกลาง บอกว่าอะเตงวันมีหนังสือสั่งตัวเจ้าเมืองกลางขึ้นไปเมืองอังวะ ว่าให้ดูเรียงฆาละกะยอ คุมคน ๑๒,๐๐๐ ไปตีเมืองกลางแตกแล้วได้ปืนใหญ่ปืนน้อยและครอบครัวส่งมาเมืองทวาย ให้กองทัพตั้งรักษาเมืองกลางอยู่ เจ้าอังวะให้ตั้งอะเตงวันเป็นมหาเสนา และดูเรียงฆาละกะยอเป็น... จารึกชื่อใส่แผ่นทองมาให้อะเตงวัน พระราชทานกลอง... ๗ ใบมาให้อยู่ และงะชานแม่ทัพ ให้งะพูชาวมะริดเป็นออคุบจเรพี่เมียลักษณะนา คุมคน ๓๐ คน ถือนหนังสือไปเมืองไทรลำนหนึ่ง เคมันฝรั่งย่างกุ้งคุมไพร่ลูกเรือ ๒๕ คน เอาดีบุก ๓ พันปิกบรรทุกสลุปลำนหนึ่งไปแลกดินดำ ณ เกาะหมาก ในหนังสือไปเมืองนั้นว่า แด่ก่อนเมืองไทรขึ้นแก่เมืองพม่า บัดนี้ตีเมืองกลางได้แล้ว เกาะรังนกทั้งปวงจะยกให้สิ้น

ให้พระยาไพร่จัดแจงดอกไม้เงินดอกไม้ทองไปถวายตามอย่างธรรมเนียม จะพยุและเคมันฝรั่งก็ลงเรือไปประมาณ ๑๕ วัน เคมันฝรั่งนำสลูกกลับมาถึงเมืองกลาง บอกระชานแม่ทัพว่า แลกดินคำหาได้ไม่ ได้แต่ผ้าอัตหัด ๓ ม้วน ผ้ากำมะหยี่แดง ๒ ม้วน กำมะหยี่เขียวม้วนหนึ่ง ผ้าแพรเขียว ๓ ม้วน สักหลาดแดง ๓ พับ สักหลาดเขียว ๒ พับ รวมเป็น ๕ พับ ผ้าขาวบาง ๒ พับ ยาสูบ ๒๐๐ ซึ่ง ปลาแห้งหาง ๓๐๐ ซึ่ง มาส่งให้ระชานแม่ทัพแล้ว เคมันฝรั่งหนีไป กองทัพพะชานซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองกลางนั้นแตกไปถึงเมืองปากจั่น อะเติง่วนใหญ่มาจับเอาตัวระชานแม่ทัพ และแยกผู้คนปลัดทัพขึ้นไปเมืองทวาย ไปได้ ๒ วัน เรือซึ่งไปเมืองไท้กลับมาพบกองทัพ ณ ปากจั่น พระยาไพร่มีหนังสือตอบให้ขุนนางแขกมาด้วยคนหนึ่ง มีผ้าขาว ๓ พับ เทียนใหญ่ ๕๐ เล่ม แพรแดง ๒ ม้วน แพรเขียว ๓ ม้วน ได้ให้มาใบหนึ่ง เป็นของฝากมาให้อะเติง่วน ในหนังสือพระยาไพร่เห็นว่า กองทัพไทยก็ออกไปเผื่ออยู่ ๓ พัน ครั้นจะเข้าโจมตีก็เห็นยังขัดอยู่ ขอกองทัพพม่าสัก ๖ พัน ยกออกไปตีเมืองไท้จึงจะเข้าได้โดยสะดวก --- (คำให้การของเชลยพม่า ฯ ถายสำเนาไมโครฟิล์มเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุในหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์เผยแพร่โดยอำเภอกลาง พ.ศ.๒๕๔๐)

คำให้การของเชลยพม่าที่ชื่อ จะชาตะนะอง หรือเจยะคุเรียงกะยอ ซึ่งถูกทหารไทยจับได้ภายหลังที่เมืองกลางแตก เมื่อ พ.ศ.๒๓๕๒ นี้ ยังมีข้อความอีกมาก แต่ตัดตอนมาเพียงบางส่วน เพื่ออ้างอิงว่าเมืองกลาง ในปี พ.ศ.๒๓๕๒ นั้น กำลังรุ่งเรือง พม่าจึงมุ่งหมายมาตีเพื่อปล้นสะดมเอาทรัพย์สิน โดยระดมพลจำนวนมากถึง ๑๒,๐๐๐ คน เมืองกลางครั้งนั้นทำการป้องกันเมืองอย่างเข้มแข็ง มีปืนใหญ่กระสุน ๓-๔ นิ้ว รวม ๑๐๐ กระบอก พม่ากวาดเอาไปได้ถึง ๘๔ กระบอก ปืนหลัก ๒๑ กระบอก ปืนคาบศิลา อีกจำนวนหนึ่ง พระยาเพชรศิริศรีพิไชยสงคราม เจ้าเมืองกลางคงมุ่งหมายจะรักษาเมืองโดยใช้ปืนใหญ่เป็นกำลังสำคัญในการยิงแบบ โ ปูพรมโ ซึ่งเคยประสบชัยชนะมาในการทำสงครามเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๘ เนื่องจากมีกำลังทหารน้อย จึงต้องอาศัยอาวุธปืนจำนวนมากเข้าต่อสู้ และก็ได้รับผลในระยะต้น ๆ กล่าวคือ ครั้งแรกที่พม่ายกเข้าโจมตี ก็ถูกระดมยิงด้วยปืนใหญ่น้อย ล้มตายลงถึง ๕๐๐ คนเศษ บาดเจ็บอีกต่างหาก ถึงกับผู้บัญชาการทัพหน้าของพม่าถูกจับตัวไปเพื่อลงโทษฐานปล่อยให้เสียกำลังทหารอย่างมากมายแต่เมื่อพม่าเรียนรู้ถึงยุทธวิธีฝ่ายไทย ก็ทำอุบายล่าถอยไปพักอยู่ไกลถึงปากจั่นไกลเมืองมะริด แล้วเข้าจู่โจมใหม่อีกครั้งในยามที่ไทยกลับตัวไม่ทัน

ในการจู่โจมครั้งใหม่นั้น พม่าใช้ยุทธวิธีใหม่ ด้วยการล่อลวงปืนใหญ่ขึ้นไปตั้งบนเนินเขาทางทิศตะวันตกของเมืองกลาง คือเขาพระแทว แล้วยิงลงใส่ตัวเมืองกระทำเช่นเดียวกับที่สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงกระทำเอากับเมืองมะริดในศึกไทยพม่า พ.ศ.๒๓๓๖ จนเมืองมะริดสุดปัญญาจะป้องกัน พม่าได้นำยุทธวิธีอันนี้กลับมาใช้กับเมืองกลางเป็นการตอบแทน ปรากฏตามเอกสารอ้างอิงประวัติศาสตร์ของมลายู ชื่อ โ ซาเอิร์ สุลต่าน มาลานาโ (Syair Sultan Maulana) ซึ่งสุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ ได้ปริวรรตและนำเสนอต่อที่ประชุมสัมมนาประวัติศาสตร์กลาง ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยขอนำข้อความบางตอนมาอ้างอิง ดังนี้

โ ---ฝ่ายพม่านั้นยกบุกเข้าโจมตีกลาง อย่างหนัก มีการสร้างค่ายหลายแห่ง มีการเคลื่อนค่ายอยู่เรื่อย ๆ และล้อมกำแพงเมืองกลางไว้โดยรอบ คนกลางนั้นก็ยังปืนตอบโต้ออกจากกำแพงอย่างไม่หยุดยั้งเหมือนกัน เสียงปืนดังไกลไปถึงเออีร์นามา (เกาะนาคา - ผู้เรียบเรียง)

กองทัพของเคดาห์ ตาลับัง สงขลาแยกกันออกเรือไปจากเออีร์นามา เรือของเคมิงฆงเกิดวิวร้ายแรงต้องช่วยกันพยุ่งไปที่ช่องแคบเลเฮร์ (ช่องแคบระหว่างเกาะยาวใหญ่กับเกาะยาวน้อย-ผู้เรียบเรียง) ทำให้ขบวนกองทัพเรือต้องเสียรูป ครั้นตกคืนวันศุกร์ฤกษ์ยามยามดีก็ยกกองทัพออกจากช่องแคบเลเฮร์เข้าไปใกล้ต้นดงณัมบุ (คือ แหลมยามู-ผู้เรียบเรียง) ระหว่างทางเรือของเคมิงฆงเกิดวิวเหมือนเก่าอีก เข้ามีดต้องแฉะเข้าแอบอยู่เกาะปอนามา (เกาะนาคา-ผู้เรียบเรียง) พอใกล้สว่างก็พายเรือเข้าไปใกล้ต้นดงณัมบุ ส่วนกองทัพพม่านั้นพอฟ้าสว่างก็ยกขบวนไปที่ค่ายแล้วยิงปืนใหญ่เข้าใส่ก่อน เทาที่มองเห็นพม่ามีเรือรบ ๑๙ ลำ เป็นเรือว่างเปล่า เพราะผู้คนนั้นไปรวมกันอยู่ในค่าย พม่าสร้างค่ายห้าแห่งเรียงกันอยู่บนภูเขาและติดปืนใหญ่ไว้พร้อม กองทัพไทยยกพลไปถึงชายหาดก็ระดมยิงไปที่ค่ายพม่าแตกกระเจิง---โ

เรื่องราวตอนนี้เป็นเรื่องราวที่เมืองกลางถูกพม่ายึดครองไว้แล้ว แต่ก็แสดงถึงยุทธวิธีของพม่าที่ตั้งปืนใหญ่ไว้บนภูเขาแล้วยิงลงมา

เอกสารฝ่ายมลายูยังได้กล่าวถึงอีกตอนหนึ่ง เล่าถึงพม่าเผาเมืองกลางว่า

โ ---มลายูและสยามถอยทัพไปตั้งหลักที่ เกาะญอร์ (เข้าใจว่าเกาะยาว-ผู้เรียบเรียง) พักทัพที่นั่นได้หนึ่งวัน คืนวันนั้นก็เห็นเพลิงลุกโชติตรงกลางเมืองกลาง รุ่งเช้าเมื่อพายเรือไปที่เกาะเปอนามา จึงทราบจากพวกกลางที่นั่นเห็นว่า พม่าเผาเมืองกลางจนเสียหายแล้ว กองทัพเรือท้อใจมาก เพราะหวังว่าจะได้รับกำลังสนับสนุนจากกองทัพบก รอกันจนนานจนถึงสี่สิบวันแล้วยังไม่มีใครมาเสปียงก็ไม่มีเพิ่มจึงจำต้องถอยตัว กองเรือนครศรีธรรมราชและข้าหลวงนั้น ขวนก้นกลับโดยไม่บอกใครเลย ทำให้กองกำลังจากตาลับัง สงขลา และเคดาห์ น้อยใจ ประกอบกับข้าหลวงก็หมดและหลายคนต้องอดอยากจึงยิ่งท้อแท้หมดกำลังใจแต่พอไปถึงเกาะปัญดัง (เข้าใจว่าเป็นเกาะลันตา-ผู้เรียบเรียง) ก็ได้พบเรือเสปียงที่นั่น เมื่อได้อาหารพอเพียงก็ยกกำลังกองเรือย้อนกลับไปตีเกาะเมอรูวะ (เกาะลวะ-ผู้เรียบเรียง) อีกครั้ง พยายามวางแผนหาเส้นทางที่จะเข้าไปช่วยกลาง แต่ติดขัดอยู่ที่ต้องรอกองทัพบกไปถึงเสียก่อน รอนานยี่สิบวันยังไม่มีการส่งทหารจากกองทัพบกไปถึงที่นั่น---โ

วิเคราะห์ตามยุทธนาการที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ก็เห็นว่า เมืองกลาง ที่ถูกพม่าทำลายลงใน พ.ศ.๒๓๕๒ นั้น ตั้งอยู่ที่ปากตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะ คือส่วนที่เป็นโ เมืองกลางบางโรงโ มิได้ตั้งอยู่ตามปากตะวันตักดังเช่นที่เคยเข้าใจกันมาแต่เดิม

กล่าวแล้วว่า พม่าตีเมืองกลางเมื่อ พ.ศ.๒๓๕๒ นั้น ได้ว่าจ้างทหารฝรั่งเศสให้มาช่วยรบด้วย ปรากฏหลักฐานตามจดหมายเหตุของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสชื่อ มงซิเออร์ราโบ เขียนถึง มงซิเออร์เรกเตนวาลด์ ที่เกาะป็นัง เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ค.ศ.๑๘๑๐ (พ.ศ.๒๓๕๓) ความว่า

โ ที่เกาะหมากคงจะได้ทราบข่าวกันแล้ว ในเรื่องที่พม่าได้เผาเมือง และเผาป้อมที่เมืองภูเก็ต ขว่นนี้เป็นข่าวที่จริง พม่าได้มาล้อมเมืองภูเก็ตอยู่ ๔ อาทิตย์

ไทยกับพม่าได้สู้รบกันอย่างสาหัส ไล่ล้มตายเป็นอันมากทั้งสองฝ่าย จนผลที่สุดพม่าได้แหกเข้าเมืองได้ จึงได้เอาไฟเผาป้อม ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของชาวเกาะภูเก็ตเสียหมดสิ้น พวกชาวบ้านได้ถูกอาวุธตายบ้างก็มี พม่าได้จับชาวเมืองเป็นเชลยก็มาก แต่โดยมากพวกพลเมืองได้แตกหนีเข้าป่าหมด

ส่วนตัวข้าพเจ้านั้น ได้มาถึงเมืองภูเก็ตเมื่อวันที่เสาร์ เวลา ๒ ยาม รุ่งขึ้นได้ทราบว่าจะเกิดรบกันขึ้นแล้ว และว่าพม่าได้ลงจากเรือขึ้นบกมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงฉวยหนังสือสวดมนต์กับเครื่องยาถุ้งหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ามีติดตัวอยู่เสมอสำหรับรักษาคนป่วยไข้ แล้วข้าพเจ้าก็ได้หนีเข้าไปอยู่ในป้อม ในเวลาที่พม่าล้อมเมืองอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้พักอยู่ในป้อมตลอดเวลา และมีความหวาดหวั่นไม่หยุดเลย แต่โดยที่พระเป็นเจ้าได้ช่วยข้าพเจ้าหาได้ถูกบาดเจ็บไม่ ในระหว่างนั้นข้าพเจ้าได้เป็นธุระรักษาคคนป่วยเจ็บ และเอาพระนามของพระเยซูที่ยาวลั้งสอนคนทั่วไป พระเป็นเจ้าได้โปรดให้คนเข้ารีต มีผู้ใหญ่ ๓ คน เด็กเล็ก ๆ ๒๐ คน ในผู้ใหญ่ ๓ คน นั้น เป็นพระสงฆ์เสีย ๒ คน ในคืนที่ข้าศึกจะตีป้อมแต่นั้น ข้าพเจ้าได้นำมนต์แก่คนเหล่านั้นเข้ารีตก่อนที่พม่าได้มาในป้อม

เมืองถลาง ซึ่งดำรงความมั่งคั่งสมบูรณ์สืบกันมาไม่น้อยกว่า ๔๐ ปี นับแต่แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงพ.ศ. ๒๓๕๒ ต้องถูกพม่าทำลายลงด้วยกำลังพลรบมหาศาล ถึง ๑๒,๐๐๐ คน เรือรบกว่า ๒๐๐ ลำ เหลือกำลังที่ชาวเมืองเล็ก ๆ อย่าง ถลางจะสามารถต่อต้านไว้ได้ แม้จะมีอาวุธร้ายคือปืนใหญ่ ปืนหลัก และปืนเล็กไม่น้อยกว่า ๒๐๐ กระบอกประกอบด้วยเชิงยุทธการที่เข้มแข็งแต่ก็ต้องพ่ายแพ้แก่กำลังพลมหาสมด้วยยุทธวิธีอันเด็ดขาดที่ไทยได้ใช้มาก่อน นั่นคือการล่ายปืนใหญ่ขึ้นตั้งไว้บนภูเขา แล้วยิงระดมใส่ลงในตัวเมืองทำลายทั้งทรัพย์สินและขวัญของทหารให้หมดสิ้นลงถึงกับต้องยอมจำนนในการศึกเพื่อรักษาชีวิตราษฎรทั้งเด็กเล็กผู้ใหญ่และคนชราเอาไว้ตามธรรมเนียมประเพณีการสงครามสมัยก่อน

พระยาเพชรศรีพิชัยสงครามรามคำแหง พระยาถลาง พร้อมด้วยครอบครัว และบริวารตลอดจนขุนนางคนสำคัญของเมืองถลาง ถูกพม่าจับตัวกวาดต้อนเอาไปยังกรุงอังวะ ตามกฎแห่งการทำสงครามแห่งสมัยนั้นเช่นเดียวกัน

ชาวถลางชั้นไพร่ ข้าทาส และสามัญชน ต่างบ้านต่างสาแตกสาแหรกขาด หลบหนีทหารพม่าเข้าป่าเข้าดงไปจนเกือบจะหมดแผ่นดิน

ครั้นกองทัพไทยยกออกมาเพื่อขับไล่พม่าที่กำลังเข้ายึดครองเมืองถลางอยู่ พม่าเห็นว่าจะสู้กองทัพหลวงของไทยไม่ได้ ก็ทำการเผาเมืองถลางที่ยึดไว้นั้นเสีย แล้วพากันหลบหนีกลับไป ทิ้งแต่เพียงซากเมืองถลางที่มอดไหม้ไว้ให้แก่ไทย

ล่วงถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๐ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเห็นความสำคัญของการค้าขายและการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างแข็งขัน ทรงพระราชดำริว่า เมืองถลางเคยรุ่งเรืองและมั่งคั่งสมบูรณ์มาก่อนเนื่องจากเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญ สามารถทำเป็นสินค้าขายออก ที่นำผลประโยชน์มาสู่ประเทศได้เป็นอย่างดี กลับต้องมาเป็นเมืองร้างไร้ผู้คนเข้าไปทำมาหากินขุดหาแร่ดีบุกอย่างเป็นล้าเป็นสันเหมือนแต่ก่อนมา จึงโปรดให้มีการฟื้นฟูขึ้นใหม่ โดยชักชวนชาวถลางเดิมที่ละทิ้งถิ่นฐานไปอาศัยอยู่ ณ ฟากฝั่งพังงา ให้กลับมาตั้งถิ่นฐานยังบ้านเดิมที่เมืองถลางอีกครั้งหนึ่งเมืองถลางจึงก่อขึ้นใหม่เรียกว่า โ เมืองถลางใหม่โ หรือ โ เมืองใหม่โ ฝั่งหลักเมืองลงในพื้นที่ราบกว้างทางส่วนเหนือของเกาะถลาง ริมคลองเมืองใหม่ ซึ่งไหลไปออกทะเลทางทิศตะวันออก บริเวณที่เรียกขานกันต่อมาว่า โ ท่ามะพร้าวโ

ระหว่างเวลาก่อนจะได้รับการฟื้นฟูใหม่นั้น บ้านเมืองแตกแยกระส่ำระสาย ผู้คนอพยพด้วยกลัวภัยพม่ากระจัดกระจายไปอยู่หลายแห่ง เช่น พังงา และกระบี่ เป็นต้น ส่วนในเมืองถลางเองนั้นมีขุนนางเชื้อสายแขกมัทราชอยู่คนหนึ่งคือ หลวงล่ำม ไม่ได้หนีออกจากเมืองถลางไปอยู่ ณ ที่แห่งใด จึงรวบรวมผู้คนเท่าที่เหลืออยู่ขณะนั้น ตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นตามเหตุการณ์ที่จำเป็น แล้วขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งยังมีกำลังเข้มแข็งอยู่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึงตั้งให้หลวงล่ำม แขกมัทราชผู้นี้เป็นพระถลาง (เจิม) เจ้าเมืองถลาง (สุนัย ราชภัณฑารักษ์, ภูเก็ต, พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๑๕๔)

ชาวถลางส่วนใหญ่หนีออกจากเมืองถลางข้ามฟากไปทางพังงา แล้วรวมกลุ่มก่อตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ที่ริมแม่น้ำพังงา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาถลางบุญคง ออกมาเป็นที่พระยาถลาง ชองสุ่มรวบรวมผู้คนไว้ได้ตั้งเป็นถิ่นฐานบ้านเรือนลง ชาวถลางได้ดำรงชีวิตสืบสายเลือดถลางยังดินแดนใหม่ต่อมา รวม ๑๘ ปี (ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า พ.ศ. ๒๕๐๖ เล่ม ๑ หน้า ๕๐๓)

ครั้นต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๐ ในรัชกาลที่ ๓ ได้โปรดยกเมืองถลางกลับเป็นหัวเมืองขึ้นกรุงเทพ ฯ ตามเดิม พระถลางเจิมก็คงจะได้เลื่อนเป็นพระยาถลางสืบต่อมา

ฝ่ายเมืองภูเก็ต พงศาวดารไม่ได้ชี้ชัดไว้มากนัก กล่าวเพียงว่า โ หลวงภูเก็ช้างคดเป็นเจ้าเมือง แล้วได้นายศรีขานนายเวรเป็นพระภูเก็ช แล้วได้มาบิดาหลวงปลัดอุตุโ (พงศาวดารเมืองถลาง, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒ อ่างแลหน้า ๔๙๙)

ย้อนความไปยังปี พ.ศ. ๒๓๓๒ ซึ่งพระยาสุรราช (เทียน) ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาถลาง (ตามเอกสารจดหมายเหตุเมืองถลาง ศวภ. ๓๙) ย่อมแสดงว่าตำแหน่งเจ้าเมืองภูเก็ตจะต้องว่างลง ฉะนั้นผู้จะเป็นเจ้าเมืองภูเก็ตในขณะนั้นก็น่าจะเป็น หลวงภูเก็ช้างคด ตามที่พงศาวดารกล่าวถึง หลังจากสิ้นสมัยหลวงภูเก็ช้างคด ก็จะเป็นสมัยของนายศรีขานนายเวรได้เป็นพระภูเก็ชสืบต่อมา สิ้นสมัยนายศรีขานนายเวรซึ่งเป็นพระภูเก็ช เมืองถลางถูกพม่าตีแตกพร้อม ๆ กับเมือง ภูเก็ตก็ถูกทำลายด้วยในช่วงแห่งความระส่ำระสายนี้ เมืองภูเก็ตจึงได้แก่บิดาหลวงปลัดอุตุ ซึ่งวิเคราะห์ตามคำให้การชาวถลางแล้วเห็นว่าไม่ค่อยจะมีผู้รู้จักชื่อเสียงเรียงนามดีนัก

เมื่อหลวงล่ำมเจิม ได้รับแต่งตั้งขึ้นเป็นพระยาถลางในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระยาถลางเจิม มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อแก้ว ซึ่งสุนัย ราชภัณฑารักษ์

สันนิษฐานไว้ว่า

โ ----จึงอาจเป็นไปได้ว่า เมื่อพระยากลางเจิมได้เลื่อนเป็นพระยากลางขึ้นกรุงเทพฯแล้ว ก็คงจะได้คิดอ่านตั้งเมืองภูเก็ตเป็นเมืองขึ้นของเมืองกลางขึ้นมาใหม่ โดยให้บุตรชายชื่อแก้วออกไปเป็นเจ้าเมือง---โ (สุนัย ราชภัณฑารักษ์. ภูเก็ต. พ.ศ. ๒๕๑๗ หน้า ๑๖๕)

พระยากลางเจิม เป็นคนไทยเชื้อสายแขกมัทราส มีความคิดอ่านโน้มเอียงไปทางทำมาค้าขายตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ซึ่งได้เดินทางจากประเทศอินเดียมาสู่ราชอาณาจักรสยาม ฉะนั้นจึงไม่เป็นการแปลกแต่อย่างใดในการที่ครอบครัวของพระยากลางเจิม ผู้คุ้นเคยกับกิจการของบ้านเมืองกลางมาก่อน ตั้งแต่สมัยที่เมืองกลางกำลังรุ่งเรืองด้วยการค้าแร่ดีบุก จนกระทั่งเมืองกลางล่มสลายลงเพราะฝีมือพม่า จะรู้สึกถึงแหล่งแร่ดีบุกสำคัญของเกาะกลางว่ามีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในบริเวณที่เป็นเมืองภูเก็ต คือบ้านสะปำ, บางคู, สามกอง และกะทู้

ด้วยเหตุนี้เอง จึงสนับสนุนให้นายแก้ว บุตรชายได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองภูเก็ต นายแก้วได้รับบรรดาศักดิ์ เป็น พระภูเก็ตโลหเกสรธรรักษ์ ตั้งสำนักว่าราชการเมืองอยู่กลางบริเวณอันเป็นแหล่งแร่ดีบุกมหาศาลที่หมู่บ้านในตำบลกะทู้ ซึ่งต่อมาชาวจีนได้ขนานนามใหม่ว่า โ บ้านเกิดโฮโ หรือ โ เกียดโฮโ ตามเหตุการณ์ในสมัยหลัง หมู่บ้านนี้อยู่ริมคลองบางใหญ่ ซึ่งตั้งต้นที่เทือกเขานาคเกิด ไหลคดเคี้ยวผ่านที่ราบกว้างของหมู่บ้านกะทู้, หมู่บ้านสามกอง, หมู่บ้านทุ่งคา ออกสู่ทะเลอ่าวภูเก็ตทางทิศตะวันออก เรือกำปั่นสามารถแล่นเข้าไปรับส่งสินค้าได้ตั้งแต่ปากน้ำอ่าวภูเก็ตตลอดไปจนถึงหมู่บ้านเกียดโฮ ที่สำนักราชการของเจ้าเมืองตั้งอยู่. นับเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การตั้งเมืองในสมัยก่อนหน้านั้นมาก

ย

ย

ย ย